

Tolerancia határok nélkül, határok tolerancia nélkül

Vuijsje, Herman (2008), *Korrekt Hollandia*, Gondolat, Budapest

Kocsev Bence

bkocsev@gmail.com

Szabadság, tolerancia, emberi jogok, sokszínűség. Minden valószínűséggel e szavak kapcsán sokan közülünk Hollandiára asszociálnak. Továbbá az is valószínű, hogy a Hollandiáról kialakult képünkbe biztosan nem férnek bele a szegregáció, a radikalizmus, a xenofóbia kifejezések. Azonban a kurrens holland politikai diskurzus mást mutat, mint ami a prekoncepcióinkban foglaltatik. Herman Vuijsje a holland politikai-társadalmi beszéd azon alternatívájának képviselői közé tartozik, akik a Hollandiáról alkotott kép kikezdésében a szó eredeti értelmében véve avantgárd szerepet vállaltak. Bemutatták, hogy Hollandia meglepően más, mint amit az országról kialakult hipotetikus normakép mutat.

Vuijsje a kurrens holland nyelvű esszéista hagyomány egyik legkiválóbb alkotója. Természetesen nem ő az egyetlen a sorban. A későbbiekben még az említés szintjén szó lesz pár olyan, hasonló stílusban vagy módszerrel alkotó kutatóról és publicistáról, mint Geert van Istendael, Joris van der Lans, de akár itt említhetjük meg a marxista szociológusból lett radikális politikust, a 2002-ben meggyilkolt Pim Fortuijnt is.

Ab ovo

Gyakori és már-már sablonos fordulat egy könyv bemutatásánál, hogy az adott munka bizony hiánypótló, ami a magyar könyvpiacra pontosan emiatt egyedi helyi értékkel bír. Nos, nem tagadjuk, ebben az esetben mi is lelkesen beállunk ebbe a sorba, s ennek az egyszerű formulának leszünk az újabb megfogalmazói. Tesszük ezt annak a reményében, hogy a mi kijelentésünk mégis több mögöttes tartalommal bír, mint az sok esetben megfigyelhető. Egy-egy összefoglaló munkánál valóban elmondhatjuk, hogy rendszerező jellege, jó stílusa, didaktikus struktúrája miatt hiánypótló egy olyan tudományterületen vagy paradigmában, amiben bár már több munka született, de összegző még nem. Esetünkben azonban teljesen másról, ha tetszik, többről van szó. Nevezetesen arról, hogy annak a csekély számú, Hollandiáról szóló magyar nyelvű irodalomnak az ellenpontja, amely irodalom része egy olyan masszív hagyo-

mánynak, mely Hollandia kapcsán még mindig a weberi protestáns etika egy-egy megfontolását látja abban, ahogy a hollandok viselkednek, építkeznek, beszélnek, politizálnak, üzletelnek egymással. Kétségtelen, hogy ennek is van hagyománya, sőt realitása is Hollandiában, azonban ezzel a holland társadalomtudományok művelői nagyjából a 80-as évek második felében, de legkésőbb a 90-es években már egy kritikai fordulat során leszámoltak. Továbbá ezzel parallel módon varázstalanították azt a Hollandiát, amelyet a világ vagy a keményvonalas és protestáns hagyományokból táplálkozó, vagy – s inkább ez a jellemző – éppen a könnyű drogokat legalizáló, a Vöröslámpás Negyedet kialakító országként látott és interpretált.

Különféle elképzeléseink vannak Hollandiával kapcsolatban, azonban szinte teljességgel biztos, hogy ezek nem azok a képek, asszociációk, amiket Vuijsje munkája implikál. Másfajta történeti szemlélet, másfajta társadalomtudományos megközelítés, másfajta empátia. Nos, ezért hiánypótló munka a *Korrekt Hollandia*.

Egyfelől tehát teljesen új szempontokat hoz be (de erről szóljanak inkább a további bekezdések), másfelől pedig a holland tudományos jellegű esszé egyik legizgalmasabb példája ez, amelynek olvasása is igazi élmény. Hiánypótló a munka, azonban nem ismeretterjesztő az országgal éppen most ismerkedők számára. Rengeteg olyan kifejezés, adat van benne – bár igyekszik a legfontosabbakat megmagyarázni –, amely előzetes tudás nélkül nem érthető. Valószínűsítjük, hogy azért fordulnak elő ilyen nagy számban a munkában lábjegyzetek, mert várható volt, hogy a könyvet idegen nyelvekre is lefordítják majd.¹ Még inkább plauzibilis azonban az, hogy ezek a magyarázatok inkább annak köszönhetőek, hogy a holland nyelvű közönség sem értené a főként történeti példákat és asszociációkat. Ez persze nem véletlen, hiszen a hollandok számára a történelem ismerete kevésbé fontos, s ennek okán a 60-as években a történelemórák számát is radikálisan csökkentették az iskolákban. Emellett mindenképpen óriási segítséget is ad a szerző, aki a magyar kiadás előszavát is megírta, amelyben gyakorlatilag összefoglalja a könyv lényegi alapvetéseit, sőt ha a könyv utolsó fejezeteit megnézzük, keretes szerkezetet ad ezzel a munkának. Az elején felvázolja, mivel fogunk majd az olvasás során találkozni, s a végén pedig ismét összegzi számunkra ezeket.

Másfelől nem mellékes az a tény sem – s így kicsit visszakanyarodnék a hiánypótló jelleg vizsgálatához –, hogy ez a könyv nem csupán Magyarországon, de Hollandiában is egy elmaradást próbál végre bepótolni. Teszi ezt úgy, hogy egy egészen újszerű vállalkozás keretei között valósítja meg, s lehet, hogy az újszerű narratíva kialakításában játszott fontos szerepe miatti elfogultságunkban taposunk olyan lelkesen.

A munka valójában Vuijsje érdeklődési pontjainak is egy érdekes szintézise, amelyben a politika, a migráció kérdése, a vallás és filozófia, a területrendezés, Amsterdam, vagy éppen Hollandia szeretete egyszerre, pontosabban egy munkában van jelen. Nem hiszem, hogy Vuijsje erre a munkájára lenne a legbüszkébb, mindeneset-

1 A magyar mellett lefordították még angolra is (Vuijsje 2000).

re ez egy olyan mű, amelyért az olvasóközönsége akár a magyar viszonyok között is rajonghat.

A korrekt talán azon egyik lemma, ami a mai közbeszédet sok esetben markánsan meghatározza. Először az akadémiai diskurzus használta, ma azonban a politikai terminológia egyik leggyakrabban használt kifejezése lett Hollandiában, de talán az egész nyugati világban, vagy ha tetszik, civilizációban. Először csak a 'négerből' lett 'fekete', s végül ma már 'afroamerikai', s mutatis mutandis a korrektség világában a politikai beszéd, hovatovább a közbeszéd is megváltozott. Egyebek iránt maga Vuijsje is megjegyzi, hogy Hollandiában azóta ismét rehabilitálódott a 'néger' szó, amit azzal indokol, hogy a nagyvárosi közbeszédbe ismét visszatért a 'néger barátom' kifejezés. Meglátásunk ezzel szemben az, hogy bár valóban rehabilitálódott a 'néger' szó, de még mindig nagyon kevesen merik használni. A politikailag korrekt diskurzus mélyen beágyazódott a holland társadalomba. Inkább továbbra is csak annyit jegyeznek meg, hogy az illető 'een bruintje', azaz 'egy barnácska'. A korrektség, bár kézenfekvő magyarázati modell lenne, azonban nem biztos, hogy elegendő a dolgok megértéséhez. Vuijsje ettől függetlenül a korrekt szó mentén, de azt később mással is kiegészítve, kiváló didaktikával kalauzol bennünket a holland köz- és magánszféra útvesztőiben.

Az 1946-ban született szerző különösen is ismeri az új helyzet adta kereteket, hiszen a babyboomer-generáció tagja, akik nagyjából a 60-as, 70-es években kezdenek el működni. Akkor, amikor Hollandia (legalábbis gazdaságilag) ismét megmutatta, hogy mire képes egy kis ország. Ez a generáció válik a tabuk teoretikusává is. Vuijsje tehát pontosan ismeri a folyamatokat, hiszen a tipikusan szociáldemokrata Transvaalbuurt² szülötte, ahonnan különösen is jól látja azt a folyamatot, ami ide vezetett. Nevezetesen azt, ahogy az oszlopok (pillérek) lebomlása³ után kialakult új politikai erők teret nyerne. A szerző roppant reflexív az új helyzetben is, így az éppen most recenzált munkája nem előzmény nélküli, hanem egyenesen egy folyamat (jelenleg) utolsó darabja. 1977-ben már a „*Nieuwe Vrijgestelden, de opkomst van het spijkerpakkenproletariaat*” (Az új felszabadítottak, a farmernadrágos proletariátus felemelkedése) című munkájában konstatálja, hogy az oszlopok szorításából kikerülők individualizálódási folyamata megindult, s az eddig tapasztalható szociális kohézió szétesni látszik. Később, a 80-as években született ilyen jellegű publikációit és könyveit hosszan sorolhatnánk, de summázva talán annyit mondhatunk el ezekről – igaz, roppant mód leegyszerűsítve azok tartalmi mondanivalóját –, hogy a fentebb bemutatott kritikái észrevételt viszik tovább az újabb fejleményekre aktualizálva.

2 Amszterdam keleti városrészének (Stadsdeel Oost) egyik negyede, amely a nevét Transvaalról, a bürok egyik egykori államáról kapta. Ez azonban nem azt jelenti, hogy itt főként afrikaiak élnének, csupán az angol–búr háborúk alatti és utáni szolidaritás egyik manifesztuma volt. Eredetileg itt nagyjából a XVI. századtól főként zsidók éltek. Nem melléleg később sok munkás is itt telepedett le, így nem véletlen, hogy tipikusan szociáldemokrata bázis lett és maradt azóta is. Vuijsje példának nagy része is ide köthető, sőt ezek nem is erőltetettek, hiszen egy – még amszterdami relációban is különösen – multikulturális környékről van szó, amely komoly szociális és kriminológiai feszültségeket is magában hordoz. (Ez ma kifejezetten veszélyes környéknek számít a városban.)

3 Hollandia Belgiummal egyetemben tipikusan pilléresedett társadalom volt. 5 ezeket a pilléreket vagy oszlopokat négy egészen alkotja: a protestáns, a katolikus, a szocialista és a liberális-neutrális oszlopok, amelyek főként a 70-es évek elejére teljesen szétesetek. Vuijsje egyebek iránt – ha pár évvel korábban születik – a szocialista oszlopba tartozóként indulhatott volna.

Általában, ha egy probléma okait kereső munkát olvasunk, akkor azok a kályhától elindulva, gyakran indokolatlanul nagy (főként történelmi) távlatokkal operálva veszik végig a kérdés eredőit. Vuijsje nem ezt az utat választja. Ő a második világháborútól, mint az ország eddigi történelmének legnagyobb kataklizmájától kezdve vezeti le az eseményeket. Nála ebből fakadóan nem olvasunk a dicsőséges holland múlttól. A „Gouden Eeuw”⁴ csupán egyszer, az említés szintjén szerepel, sőt a holland múlt oly dicsőségesnek hitt időszakai által megépített szép nemzeti, s ebben az esetben nemzetközi narratívának is tudatos dekonstrukcióját végzi el ezeken a lapokon is.⁵ Nem nehéz vállalkozás ez, mert ennek minden mozzanatát átélte, hiszen a mágikus évtized Amsterdamja minden anarchista jellegű mozgalmat befogadott. Nagyon szépen operál azokkal a hívószavakkal, amiknek csupán a felidézése is elég ahhoz, hogy el tudjuk helyezni a probléma okait a társadalmi erőterben. A baloldali anarchista mozgalom, a *Provo*, az illegális lakásfoglaló *kraker*, vagy éppenséggel a betelepített, ám soha vissza nem „küldött”, és – némi képzavarral élve – örökös ideiglenességben Hollandiában várakozó indonéz etnikum, a *Molukken* említése még ma is pontosan elhelyezi a vázolt eseményeket egy láthatatlan holland koordináta-rendszerben.

Az eszményi Hollandia képét azonban nyilván nem Vuijsje bontja le, ő csupán „haladási naplót” vezet a bontási munkálatokról. Azt is feljegyezi, miként alakultak ki az új kulturális keretek, s a pilléresedett társadalom miként vált a tabuk, az új paradigma társadalmává. Jól érzékelteti, bár ezt soha nem írja le, hogy a XX. századi holland társadalmi folyamatokban a kuhni értelemben vett paradigmaváltás jellegzetességei figyelhetőek meg, hiszen amint kiüresedett egy paradigma, jött a következő, sőt ez a folyamat azóta sem állt meg, de ezt már inkább a mai holland politikai helyzet demonstrálja különösen is hitelesen.

Toleráns ország volt-e Hollandia ebben az időszakban? A könyv elolvasása után bizton azt állíthatjuk, hogy nem. Vuijsje nyugodtan elmondhatja, sőt néhol szellemesen, néhol kellő komolysággal demonstrálja is, hogy bizony ez a korszak maximum a konszenzusok időszaka lehetett, s toleranciáról, vagy a problémákat megoldani kívánó politikáról szó sem volt.

Nehéz helyzetben van a recenzáns, hiszen könnyebb a könyv kapcsán az egyes témákról merengeni, mint részletesen elemezni azt. Ennek oka talán abban fogható meg, hogy bár roppant nagy részletességgel be van osztva a könyv kisebb-nagyobb tematikai egységekre (összesen 16 fejezetre), azonban az olvasónak mégis az az érzése, hogy ezek nagyjából állandó és mindig visszatérő témákról szólnak. Néhány témát vetnék fel most én is, remélve, hogy a végén felsejlik valami abból, amiről ez a könyv szól.

4 Az „Arany Évszázad” Hollandia XVII. századi felemelkedését jelöli.

5 Először a zsidók védelmének ideáját, majd – amit egyébként a holland anarchisták fizikálisan is megtették a „nagy” gyarmatosító van Heutsz szobrával – a dicsőséges és roppant etikusnak kikiáltott (!) gyarmati múlt lebontását végzi el ő is.

Totemek és tabuk

A korábbiakban már szoltunk a korrektség fontosságáról, s jeleztük, hogy talán nem feltétlenül ez a legadekvátabb kifejezés, amire felfűzhetjük, s amire Vuijsje fel is fűzi a gondolatmenetét. Azonban eddig, talán elítélhető módon, azt a kérdést nem bontottuk ki, hogy mi is helyettesítheti ezt. A könyv igazi kulcsszava – annak ellenére, hogy ez a címe – mégsem a *'korrekt'*, hanem a *'konszenzus'*. Végig egy olyan szerződést mutat be, amit az állampolgárok, az állam és az – ahogy Vuijsje fogalmaz – új apologéták kötöttek. Ergo egy trilaterális kontraktust mutat be, amelyben az új hangadók mutatják az irányvonalat, s amiben a felszínen a korrekt és toleráns Hollandia képét alakítják, azonban a felszín alatt már gyülekeznek a problémák. Egyebek iránt ez a szerződés nem egy racionális döntés eredménye, hanem meglehetősen is érzelmi alapokon nyugvó. Hasonló témában már egy másik munkájában, a Jos van der Lanszal közösen írt *Lage Landen hooge sprongen* című opusban (2003; továbbiakban: Vuijsje 2003) is tárgyalják ezt a kérdést, s a *„Vreemd volk over de vloer”* (A látogatóba érkezett idegenek) című fejezetben pedig ennek a történelmi (már amennyire Ruud Lubbers kabinetje⁶ a 80-as, 90-es években annak számítanak) előzményeit veszi sorra.

Miközben pedig részletesen kifejti a 60-as évektől, a már említett születési hullámból született generációk által kialakított új politikai-kulturális-közigazgatási rendszer gondolkodási klímáját, taxatív módon végigveszi az ekkor kialakult tabukat és az általuk felvetett problémákat is. Teszi ezt két részben. *„A totemek, és tabuk”* című első fejezetben vázolja a második világháború után kialakult gondolkodási klímát, majd pedig ennek az okait keresve *„Az okok nyomában”* című fejezet egyfelől történelmi, másfelől szociálpolitikai aspektusok keretében vizsgálja az előzményeket és a kiváltó tényezőket.

A tabusított társadalom – nem mellesleg, visszatérve a korábbi gondolatmenet-hez – ilyen kontraktus eredménye, amiben a magánszféra, az etnikai és az állami tabu olyan kifinomult kódrendszerrel kommunikálja a saját érveit, amit csak az ebben a konszenzusos viszonyrendszerben lévők tudnak értelmezni.

Némely kultúrantropológiai megközelítés szerint érdemes kiválasztani egy (bonyolult) szimbólumot, s azt kell elemezni. Ez alapján pedig bizonyos mértékig értelmezhető az adott társadalom vagy annak valamely szegmense. Vuijsje a fent nevezett három szimbólumot választotta ki, s úgy véljük, ezek értelmezésével az „igazi” holland mentalitáshoz képest sikerült közelebb vinni az olvasót. De kik is azok, akik ezt a konszenzusos világot irányítják? Vuijsje már az első oldalakon – antropológusokat és történészeket idézve – kifejti, hogy a hollandok szervező-tervező mentalitása a társadalomra is kiterjed. Ha elfogadjuk ezt az állítást, akkor már csak azt kell belátnunk, hogy az ország egy konszenzusra törekvő, sőt esetenként konfliktuskerülő terület, ahol az emberek hallgatnak a főbb hangadókra. A ma-

6 Ruud Lubbers (CDA) Hollandia miniszterelnöke volt 1982 és 1994 között, majd az ENSZ menekültügyi főtanácsadója. A holland politikai élet egyik legvitálisabb szereplője.

gyar fordításban szinte – ahogyan azt már korábban igazából magyarázat nélkül megemlítettem – 'apologéták' vagy 'hangadók' kifejezéssel illeti a fordító azokat az embereket, akikbe kapaszkodva mennek a többiek, ahogyan ez a mű aktualizált holland kiadásainak borítóján is kiválóan látszik (Vuijsje 2008, 2010). Vuijsjénél ezek az emberek más műveiben 'praatjesmaker'-ként is előfordulnak, s talán itt is érdemes lett volna ezt a kifejezést használni, hiszen ennek a szónak meglehetősen pejoratív, ebben a kontextusban kifejezetten hatásos konnotációi is vannak.⁷ Ezek a praatjesmakerek azok, akik a 'közéleti geográfiát' és a 'hitkódexet', ahogy ezeket Richard Senett nevezi, kialakítják és felkent papjaivá válnak. Vuijsje is érinti, bár nem ebben a munkájában azt, hogy míg a második világháborúig a papok és a lelkesek határozták meg az erkölcsi-etikai irányvonalat, azt követően a fő hangadók az új értelmiségiek lesznek, s így csak arról lehet beszélni, amit ők tematizálnak a közbeszédben. Vuijsje itt is ezeket a problémákat járja körül. „A hatalomra került apologéták” című részben többek között részletesen elemzi a „rasszizmuspiaci” spekulációk által gerjesztett félelmek problematikáját, amik egy imminens társadalmi katasztrófát vizionáltak arra az esetre, ha valaki eltér a korrekt beszéd és a konszenzus adta keretektől.

Hollandiában a demokráciatudatosság meglehetősen nagy, így az Alkotmány (Grondwet) is sokkal kultikusabb funkciót tölt be, mint olyan országokban, ahol a demokráciának – különböző okokból, de – kevés, vagy legalábbis kevesebb hagyománya van. A holland alkotmánynak természetesen vannak különösen is ismert részei, ezeket gyakran idézik, s nagyjából a felnőtt lakosság ismeri is ezeket az artikulusokat. Ilyen az Alkotmány 1. cikkelyének 10. pontja (Artikel 1.10.), ami a személyes életszféra tiszteletben tartásáról rendelkezik,⁸ s ha tetszik, a holland mentalitás egyik sarokkövévé, sine qua nonjává vált. Ennek az elvi alapvetésével indul be a második tabu, a magánszféra tabuja.

Kéz kezét mos

A társadalmi erőteret a holland tudományosság és kormányzat előszeretettel hasonlította és hasonlítja egy arénához, s ebbe a vonulatba Vuijsje is beletartozik. Az aréna harcosai egy végletekig liberális modellben azok, akik önmagukról gondoskodni tudnak, egymással egyezségeket tudnak kötni. Ahogy Vuijsje is megjegyzi, ez mindenekelőtt két dolgot feltételez. Egy láthatatlan kezét, illetve egy láthatatlan lábat, amely eltapossa a gyengéket, vagy éppen a deviánsokat, egyszóval a marginalizálódott rétegeket. Ebben a helyzetben talán nem túl meglepő, de az állam kijelölt helye a pálya szélén van, méghozzá nem is akármilyen bizarr formában: az állam, a bíró piros lapot kapott a játékosoktól, sőt több meccsre el is tiltották. Emellett a küzdőtér – vagy hívjuk nyugodtan társadalmi térnek, ahogy

7 A kifejezés lefordítására több lehetőség is adódik. Lehet egyfelől *hangadónak* fordítani, de a *nagyzoló, dicsekvő* is pontos fordítást ad, ami szintén igaz volt ezekre az emberekre. Emellett *praatjesmaker*nek nevezik a nagyszájú gyerekeket is.

8 „Ieder heeft, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht op eerbiediging van zijn persoonlijke levenssfeer” (Mindenkit... megillet személyes életszféréjának a tiszteletben tartása.)

Vuijsje is fogalmaz – szabályait az arénatörvények kontrollálják, már amennyiben az underclass csoportok lefelé nyomását és az ilyen jellegű problémák tabusítását annak nevezhetjük. Megnőnek az egyént körülvevő közvetlen, valamint tágabb társadalmi környezet közti konfliktusok, még akkor is, ha – ahogyan ez Hollandiában is történt – egy darabig pénzzel oldják a feszültségeket. Ehhez jön még a Hollandiában elkerülhetetlen folyamat, a decentralizáció kérdése, ahol is az ön-szabályozás és az önérdek-érvényesítés kapcsán látnunk kell, hogy amennyiben az állam kivonul, a pálya szélére áll, akkor a veszélyeztetettebb rétegek helyzete még rosszabbra fordul. Úgy tűnik, hogy ez a totem megdönthetetlen, s megjelent a lobbi nélküliek rétege. A tabuk pedig hallgatásra ítélik a társas környezetet, s ez az, amit Vuijsje, igazi szociáldemokrataként, különösen is kemény kritikával illet. Azonban van valami, amit még ennél is jobban kritizál, s az az ezeket a tabukat kialakító közege, az értelmiség. Lévén, hogy gondolatmenetünkbe ez kevésbé illeszkedik, ennek részletezését teljes egészében meghagyjuk inkább a szerzőnek.

A tér és az idő a társas kapcsolatok olyan két mérője, amelynek vizsgálatakor az idegent elsőként megfelelő „értékkel” kell ellátni. Az idegen, a simmeli rendszerben, az a személy, aki „*ma jön, s holnap is marad ... de az érkezés és a távozás felszabadító vágyát még nem győzte le*” (Simmel 2004: 56), azaz az elszakadás és a rögzülés ambivalenciáját testesíti meg. Egyszerre allochton és autochton⁹ egy közösségen belül, ergo kívülálló és társ is egy személyben. Richard Senett ennél is tovább megy. Ő a közéleti tapasztalat köré rendezi az idegen kérdését. Itt már megkülönbözteti a kívülálló idegent és az ismeretlen idegent, azaz az előbbi esetben az idegen egy olyan környezetben kerül elő, ahol a többségnek pontos fogalmai vannak saját identitásáról, míg az utóbbi esetben ez nincs meg, vagy nagyon képlékeny, hisz a többségnek nincsen világos fogalma a kereteiről. A holland helyzet furcsa, mert itt a bevándorló – ha ezt egy évszázados idősíkon nézzük – kívülálló idegenből ismeretlen idegenné konvertálódott. Hovatovább az érkezés és távozás esetében is teljes a bizonytalanság.¹⁰ Vuijsje a már említett „*Lage Landen hooge sprongen*” című munkájában ezt fejtegeti egy rövid bekezdésen keresztül. Nevezetesen arról beszél, hogy a Hollandiába menekülés nem volt mindig, ahogy ő fogalmaz, a menekülők szíve vágya (Vuijsje 2003: 91)¹¹. S pontosan ezen fenti okoknak köszönhetően emeli ki a Molukkenek, az Indonéziából, az ottani függetlenségi harcok után (1947–1948) kimenekített, hollandokkal lojális népcsoport helyzetét, akik sem beilleszkedni nem tudtak, sem – a kormány ígérete szerint – visszamenni, s ebből komoly konfliktusok lettek (vonatrablások, városháza elfoglalása), amiket Vuijsje kiválóan össze is szed.

9 Az allochtoon és az autochton a politikai diskurzusban különösen fontos kifejezések, sőt az utóbbi időben – bár hibásan, de – egyre gyakrabban egymás szinonimáivá váltak.

10 Ennek szépirodalmi vonulatát l. Mak (1999).

11 „...echt van harte ging dat niet”.

A könyv metodológiai és forrásháttere

Vuijsje kiváló stílusban megírt munkája, bár nem egyértelműen a tudományos munka célkitűzéseivel és annak közönségének készült, azonban tartalmazza az adott kontextus legfontosabb szociológiai elméleti kérdéseit. Hosszan fejtegeti a tabuk társadalmának kapcsolatát Elias civilizációs elméletével, vagy éppen Geert Hofstede műveiből vett citátum szerepel az idézetek sorában. A munka külön izgalmas amiatt, hogy az amszterdami szociológiai iskola, amelyre Elias különösen nagy hatást gyakorolt, legnagyobb korifeusának, a Magyarországon is ismert Abram de Swaannak komoly kritikáját adja, s ezzel, ha nem is unikális, de legalábbis különleges. Komoly aggályai vannak a de Swaan által preferált tárgyalásos úton való irányítással (egy ilyen fejezetcím is van) kapcsolatban, majd pedig az egyébként vele egy platformon lévő de Swaan saját elméletének pár évtizeddel későbbi (minimum) 180 fokos fordulatán élcelődik.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a hivatkozott irodalom és a források jegyzéke óriási, s a téma iránt érdeklődőknek korrekt eligazítást ad nem csupán a holland, hanem a nemzetközi munkák terén is, ami a munka alaposságának eredménye. Emellett az újságcikkek válogatásánál is roppant széles palettáját mutatja be a holland mainstream írott médiának (NRC Handelsblad¹², HP/De Tijd, de Volkskrant, Trouw, Het Parool).

Nyilvánvaló, hogy egy könyv szerzőjén nem lehet – vagy legalábbis nehéz – számon kérni azokat a dolgokat, amiket ezért vagy azért, de a könyvből kihagyott. Itt azonban érdekesnek találom, hogy annak ellenére, hogy a könyv kiadása körüli években már elindult egy elég masszív „kampány” a (muszlim) bevándorlók ellen, igaz, ekkor még igazából csak Bolkenstein¹³ volt színen, de erről nem nagyon hallunk Vuijsjétől. Pim Fortuijn – a még Magyarországon is ismert szociáldemokratából lett radikális politikus – éppen a mű első holland megjelenésének évében adta ki a „*Tegen de islamisering van onze cultuur*” (Kulturánk iszlamizálása ellen, 1997) című munkáját, ami egy viszonylag nagy jelentőségű munka a témában, s nem teljesen előzmény nélküli.¹⁴

Een echte Mokummer¹⁵

A könyv szerzőjének lakó- és szülőhelye valószínűleg azon olvasók számára is nyilvánvalóvá válik, akik nem ismerik Vuijsje életrajzát. A szerző példái csak akkor

¹² Vuijsje egyébként évekig ennek az újságnak volt a munkatársa.

¹³ Frits Bolkenstein az utóbbi évtizedek politikájának egyik legmeghatározóbb, s egyben legmegosztóbb egyéniségei közé sorolandó. Konvertálta, ami konvertálható: a gazdasági életből (Shell) került a politikába, ahol több kormányban (Lubbers-kabinetek) államtitkár, illetve miniszter volt. Ezután a párt frakcióvezetője, majd az Európai Bizottság tagja volt. Bolkensteinnek a tabuk ledöntésében is döntő szerepe volt Hollandiában. Lassan 80 éves, de szinte hetente hallható radikális kijelentései ma is éles vitákat váltanak ki. Annak ellenére, hogy Vuijsje (szó szerint) nem az ő pártján áll, mégis elismeréssel szól róla.

¹⁴ Persze ez esetben nem vagyunk teljesen igazságosak Vuijsjével, mert a későbbi könyveiben Pim Fortuijn munkássága már több esetben is előfordul. (Fortuijn neve egyébként a most recenzált munka 2008-as holland és magyar, illetve a 2010-es holland kiadásában már szerepel.)

¹⁵ Jelentése: egy igazi amszterdami. A Mokum kifejezés a jiddis nyelvben várost jelent, így van többek között Mokum Dollet (Delft), Mokum Aye (Alkmaar), Grannig Mokum (Almelo, Enschede, Maastricht) is, azonban manapság a Mokum kifejezést csak Amszterdamra használják, s nem csupán a belvárosra, ahol eredetileg a zsidók laktak, s amit eredetileg így hívtak, hanem az egész városa.

nem a fővároshoz¹⁶ köthetők, ha ott már végképp nem talált az adott tézis érzékel-
tetésére megfelelően szemléletes esetet. Emellett az sem mellékes, hogy az ország
viszonyaiban már járatosabb olvasó az egész mű stílusából (persze a példák itt is
sokat segítenek) egyértelműen érzi a mű tipikus amszterdami hangulatát, s annak
a szellemi környezetnek a markáns hatását, amelyben ez a mű született. A szer-
ző egyebek iránt honlapján is beszámol arról, hogy a „Groot Amsterdam Examen”
(Nagy Amszterdam Vizsga) keretében elnyerte a „doctorandus Amsterdam” foko-
zatot, megelőzve több városi vezetőt és hírességet is. Emellett természetesen több,
a várossal kapcsolatos munka szerzője.¹⁷

Ezen szellemi forrásvidékről való származásából következik egy kritikai meg-
jegyzésünk is. Vuijsje igyekszik a könyv címének olyan módon is megfelelni, hogy
korrekt marad a politikai viszonyok bemutatásakor, azaz igyekszik kevésbé elfo-
gult lenni. Azonban pontosan amiatt, hogy amszterdami, nagy eséllyel nem téve-
dünk akkor, ha politikai preferenciái kapcsán a holland szociáldemokrata pártot
(PvdA – Partij van de Arbeid) tippeljük.¹⁸ Ez a tipp a könyv vége felé egyre nagyobb
igazolást nyer, s már-már saját maga is bebizonyítja, hogy nem tévedtünk. A záró
fejezet („Az okok összefoglalása”) pedig különösen is szubjektívre sikeredett. Hogy
ez a könyv hibája vagy erénye, nehéz eldönteni, mindenesetre a felvetései meg-
szívlelendők. Persze, aki ismeri Vuijsje munkásságát, már a Willem Dreesről¹⁹ írt
műve után tudomásul veszi az ezzel a klasszikus baloldalisággal kapcsolatos pre-
ferenciáit.

A fordítás

A fordítás kapcsán csupán néhány megjegyzés. A fordító, Bérczes Tibor különösen
nagy munkát végzett, hiszen Vuijsje roppant bonyolult, ámde egyszerre szórakoz-
tatni is kívánó stílusát magyarul átadni bonyolult és kockázatos vállalkozás. Meg-
ítélésünk szerint azonban ez tökéletesen sikerült. A fordító emellett arra is vette
a fáradságot, hogy a magyar viszonyokhoz aktualizálja a lábjegyzeteket, így például
a Harry Mulischról szóló megjegyzésénél végigvette a nemrégiben elhunyt szerző
magyarul megjelent műveit.

Emellett azonban úgy véljük, hogy – akárcsak az ún. önálló, félállami irányító
szervezetek (ZBO – Zelfstandige Bestuursorgaan) esetében – az egyes holland in-
tézmények (pl.: Központi Statisztikai Hivatal, Állami Számvevőszék) magyarra for-
dított megnevezése mellett talán jót tett volna, ha zárójelben vagy lábjegyzetben
az eredeti holland nevük is megjelenik.²⁰

16 Itt egyben egy tévképzetet is el szeretnék oszlatni. Sokan úgy gondolják, s hovatovább könyvekben is gyakran szerepel így, hogy Hollandiának két fővárosa van. Hollandiának azonban csupán egy fővárosa van: Amszterdam. A holland alkotmány 1983-as változata (Grondwetsherzienning van 1983) ezt be is cikkelyezi (Artikel 32).

17 Het Anne Frank Huis, een biografie (2010), Schuifgroen, een wandeling langs de grens van Agmsterdam (2003), Langs de groene grens van Amsterdam (2002), Het verlangen naar de stad, 25 jaar wonen in Amsterdam (2002), Hub Amsterdam!, Amsterdams aanzien in de komende 30 jaar (1998).

18 Amszterdam hagyományosan a PvdA bázisa, s a város polgármesterét (igaz, a holland alkotmány értelmében azt nem választják, hanem a királynő nevezi ki) a második világháborút követően folyamatosan ez a párt adja.

19 Willem Drees Hollandia második világháború utáni újjáépítője, a PvdA politikusa volt (van Galen – Vuijsje 1986).

20 Esetünkben tehát: Central Bureau voor Statistiek, illetve Algemene Rekenkamer.

Továbbá a holland és flamand művek fordítói rendszeresen azzal a sablonnal indokolják a fordítás célját, hogy a művek, bár Hollandiában vagy Belgiumban (de legyünk inkább igazságosak: Flandriában) játszódnak, Magyarországra nézve is komoly tanulságokat hordoznak.²¹ Ezt a megközelítést jelen munka szerzője agyályosnak tartja, hiszen határozott álláspontunk az, hogy bár valóban érdekes megfontolásokat vázolnak az adott munkák szerzői, azonban a Laage Landen, a Németalföld országai – hogy egy furcsa képpel éljünk – egy olyan zárt körű rendezvény meghívottai, aminek szereplői is egyben, s bár a műsoruk roppant látványos, de egyenesen ad hoc jellegű, s pontosan ezért utánozhatatlan is.

Végül

A homlokozat azonban mindig mást mutat, mint a valóság. A kívülálló számára Hollandia továbbra is megmarad a „*vision of quality and diversity*” országa, s talán ez nem is baj. Azonban a mély törésvonalak nem tűnnek el, s ezek a belpolitikai harcok további táplálói lesznek. Erre Vuijsje is figyelmeztet az utolsó oldalakon.

A jelenlegi politikai helyzetet talán az egyik Hollandiában közismert irodalmi műhöz, a „*De wereld een dansfeest*” című elbeszéléshez tudnánk hasonlítani (van Schendel 1938). Az elmesélt történetek – hiszen ez egy keretes szerkezetű munka, amelyben egy történetcsokorral ismerkedhetünk meg – két fiatal művész, Marion Ringelinck és Daniël Walewijn de Moralis életét mutatják be. A fiatalok szeretik egymást, mégis a sok probléma és a fizikai távolság miatt sokáig tart, míg egymásra találnak, mert a táncuk nem egyezik. Kétségbeesetten és betegen keresik azt a táncot, amely esetleg ismét összehozhatná őket, míg végül meg nem találják a Pavana Castillanát. Talán a régi rend tagjai, akiket Vuijsje először a mágikus évtized teoretikusaiként aposztrofál, majd a „visszavonulásban jeleskedő hősöknek” nevez (2008: 197), illetve az új rend tagjai, akik szerinte a bolkensteini első téglá kivételével „képződtek”, ilyen viszonyban vannak egymással. Egyvalamire azonban érdemes odafigyelni. A fenti elbeszélés szerzőjének, Arthur van Schendelnek a világában időközben elmúltak azok az évek, melyek során Marion és Daniël elbűvölték táncukkal a közönséget. Ezt Vuijsje is így látja, s bár a „társadalmi kísérletek” országa (2008: 9) valóban elbűvölő munkát végzett eddig, most már itt az ideje (főként a baloldal számára) a tényleges cselekvés időszakának, a Pavana Castillana megtalálásának.

A táncnak azonban a forgatókönyve is kiváló, ezért olvassuk el Vuijsje munkáját! No meg persze azért is, mert konklúziójában roppant újszerű, hiszen szerinte bizonyos, hogy a nyugati világ különbségei valószínűleg nem a jobb- vagy a baloldal harcában foghatóak meg, hanem a makromorál és a mikropragmatizmus küzdelmében.

S vajon Vuijsjére is igaz a mondás: talk as a Dutch uncle? Döntse el ki-ki a könyv elolvasása után.

21 Lásd még például Geert van Istendael: *Belga labirintus* című munkájának fordítói előszavát (1994).

Irodalom

- Fortuijn, Pim (1997): *Tegen de islamisering van onze cultuur*. Utrecht: A. V. Bruna Uitgevers B.V.
- Mak, Geert (1999): *De eeuw van mijn vader*. Amsterdam: Atlas.
- Simmel, Georg (2004): Exkurzus az idegenről. In: Biczó Gábor (szerk.): *Az idegen. Variációk Simmeltől Derridáig*. Debrecen: Csokonai Kiadó.
- van der Lans, Jos – Vuijsje, Herman (2003): *Lage landen, hoge sprongen: Nederland in de twintigste eeuw*. Amsterdam: Uitgeverij Inmerc.
- van Galen, J. Jansen – VuijsjeE, Herman (1986): *Drees, wethouder van Nederland*. Amsterdam: A. W. Sijthoff .
- van Istendael (1994): *A belga labirintus*. Budapest: Gondolat.
- van Schendel, Arthur (1938): *De wereld een dansfeest*. Amsterdam: Querido/Meulenhoff.
- Vuijsje, Herman (2000): *The Politically Correct Netherlands since the 1960s*. Greenwood Press.
- Vuisje, Herman (2008, 2010): *Correct. Weldenkend Nederland vanaf de jaren zestig*. Amsterdam: Olympus.
- www.hermanvuijsje.nl